

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Ali BENLİ

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
ali.benli@marmara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3257-8969>

Adanalı Hoca Hayret'in Abdullah Hasib'in İmruülkays Muallaka'sı Tercüme ve Şerhine Dair Eleştirileri

*Khodja Hayret of Adana's Criticisms of Abdullah Hasib's
Translation and Commentary on Imru'u'l-qays' Mu'allaqa*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 10.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 29.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Benli, A. (2022). Adanalı Hoca Hayret'in Abdullah Hasib'in İmruülkays Muallaka'sı Tercüme ve Şerhine Dair Eleştirileri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1989-2004. <https://doi.org/10.34083/akaded.1202345>

Benli, A. (2022). Khodja Hayret of Adana's Criticisms of Abdullah Hasib's Translation and Commentary on Imru'u'l-qays' Mu'allaqa. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1989-2004. <https://doi.org/10.34083/akaded.1202345>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

Türk edebiyatında çeviri faaliyeti Tanzimat sonrasında ivme kazanmış, bu dönemde özellikle Batı edebiyatlarından pek çok eser Türkçeye çevrilmiştir. Bu durum söz konusu dönemde çeviri eleştirisi faaliyetinin de gelişmesini sağlamıştır. Çeviri eleştirisi alanında yazılar daha çok Batı dillerinden yapılan çeviri eserler üzerine olsa da Arap ve Fars edebiyatlarından yapılmış çeviriler hakkında da bazı eleştiri yazıları kaleme alındığı bilinmektedir. Bunlardan birisi Adanalı Hoca Hayret'in, Abdullah Hasib Efendi tarafından yazılan İmruülkays Muallaka'sı Şerhi adlı tercüme ve şerhi üzerine yazdığı eleştiri makaleleridir. Bu çalışmamızın temel konusu da bu makalelerin incelenmesi oluşturmaktadır. Eleştirilerin temel odak noktaları bilgi yanlış ve eksiklikleri, gereksiz bilgilere yer verilmesi, anlatımda çelişkiye düşülmesi, terimlerin kullanımında özensiz davranılması, metindeki bağlantı kopuklukları ve anlatım bozukluklarıdır. Ana metinde yer almayan bağlam bilgilerin uzun uzadıya çeviriye yansıtılması da bir eleştiri olarak dile getirilmiştir. Bu makalede Hoca Hayret'in eleştirileri tasnif edilerek özetlenmiş ve tahlil edilmiştir. Söz konusu eleştiriler incelendiğinde bunların büyük oranda yerinde ve haklı olduğu söylenebilir. Ancak eleştiri yazılarında eserin olumlu yönlerine hiç değinilmemekte ve iğneleyici bir dil kullanılmaktadır. Bu durumda iki yazar arasındaki kişisel çatışmaların etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Abdullah Hasib, Adanalı Hoca Hayret, İmruülkays, Muallaka, çeviri eleştirisi

Abstract

With the acceleration of translation activities in Turkish literature during Tanzimat period, numerous works of Western literature were translated into Turkish language. Though this gave birth to a blossoming of translation criticisms written predominantly on the translations of Western works, critical articles dealing with translations of Arabic and Persian works were also penned. Khodja Hayret of Adana's article series is but one example of such essays. In his articles, he criticised Abdullah Hasib Efendi's translation and commentary of Imru' al-Qays's Mu'allaqa. His main points of criticism consist of a lack of knowledge; the existence of misinformation, redundant information, contradictory statements, imprecisely using of terms, incomprehensibility, disconnections, and inclusion of contextual information missing in the main text but provided in the translation. Whilst these criticisms do indeed appear to be rational, Hayret adopted an acrimonious style in his criticism and did not touch up the text's more positive aspects, which presumably stems from a personal conflict between them.

Keywords: Abdullah Hasib, Imru' al-Qays, Khodja Hayret of Adana, Mu'allaqa, translation criticism

Giriş

Türk edebiyatında 1880'li yıllar ve sonrası, edebi eser çevirilerinde sayıca artışın görüldüğü bir dönemdir. Bu artış öncelikle batı edebiyatlarından yapılan şiir, hikâye ve roman çevirileri ile hissedilir hale gelmiştir (Demircioğlu, 2003, s. 13). Bu dönemde Arap edebiyatından yapılan çevirilerde de nispi bir artış gözlemlenmiştir (Özgül, 2007, s. 156-160). 1897 yılı Ağustos ayında başlayan ve Avrupa edebiyatının klasiklerinin Osmanlı Türkçesine nakli konusu etrafında şekillenen “Klasikler meselesi” dönemin gazete ve mecmualarında devrin önde gelen edebiyatçıları tarafından tartışılmış ve “tercüme” teorik bir konu olarak gündeme gelmiştir (Demircioğlu, 2003, s. 15).

Kemalpaşazâde Said Bey 1888-1906 yılları arasında *Galatât-ı Tercüme* adını verdiği bir dizi eser neşretmiştir. Bu eserin ilk ciltlerinin yayımlanmasından sonra onda geçen çeviri eleştirilerine cevaplarını sunmak üzere Mehmed Hâlid Bey *Tetkik-i Galatât-ı Tercüme* ve Fatin İhsan Bey *Hatîât-ı Tercüme* adlı çalışmalarını ortaya koymuşlardır. Kemalpaşazâde Said Bey bu itirazlara eserinin sonra yayımlanan ciltlerinde cevap vermiştir. Bu tür yayımların çoğalmasıyla birlikte bu dönemde çeviri eleştirileri entelektüel çevrenin ilgi odağı olmuştur (Semercioğlu, 2010, s. 30) Söz konusu eleştiriler daha çok batı dillerinden yapılan çeviriler üzerinde yoğunlaşmakla birlikte Arapça eserlerin tercümeleri üzerine eleştirisi yazılarının da kaleme alındığı görülebilir. Bunlardan biri Babanzâde Ahmed Naim'in *Servet-i Fünûn* dergisinde “Bedâyi‘u'l-‘Arab” başlığı altında yayımladığı klasik Arap edebiyatından şiir çevirilerine dair *Malûmât* gazetesinde neşredilen eleştiri makalesidir (Benli, 2018, s. 227). Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin Mehmed Zihni Efendi'nin *el-Kavlül-Ceyyid* adını taşıyan ve belagat ilminde kullanılan beyitlerin tercüme ve şerhine dair eseri hakkındaki tenkitlerini içeren makaleleri de bu kapsamda değerlendirilebilir (İrmak, 2012, s. 218-219). Aslında bir çeviri veya şerhin eleştirisi olarak kaleme alınan bu çalışmalar klasik Türk edebiyatındaki “reddiye” geleneğinin bir uzantısı sayılabilir. Yılmaz'ın da işaret ettiği gibi özellikle şerh literatüründe içkin bir halde bulunduğunu görebileğimiz bu gelenek, canlı bir edebî tartışma ortamının metinlere yansıdığı bir sahadır (2011, s. 152). Sûdî-i Bosnevî'nin (ö. 1007/1599) *Gülistân*, *Bostân* ve *Hâfız Dîvân*'ı şerhleri ve İbnü'l-Fârız'ın *Hamriyye*'si üzerine İbn Kemâl'in (ö. 940/1534) kaleme aldığı şerh bu tür eleştirilerin bulunabileceği örnekler arasında yer almaktadır (İnce, 2009, s. 141).

Bu çalışmada Osmanlı son döneminde cahiliye döneminin meşhur şairi İmruülkays'ın Arap şiirinin en güzel örneklerinden biri sayılan *Mu'allaka*'sının çevirisi ve şerhi üzerine kaleme alınmış bir dizi eleştiri makalesi incelenecektir. *İrtikâ* gazetesinde *Havsü'l-‘ays ‘alâ men hevveşe kasîdete İmri'i'l-Kays* başlığıyla yayımlanan dört eleştiri

makalesinin yazarı Adanalı Hoca Hayret Efendi¹; eleştirilerin muhatabı ise *İmruülkays Kasîde-i Mu'allakası'nın Şerhi* adlı kitabın müellifi ise Abdullah Hasîb Efendi'dir.²

İmruülkays b. Hucr'un tercüme ve şerhe konu olan şiiri Arap edebiyatında muallakât adı verilen seçkin kasideler arasında yer alır. Rivayete göre çok beğenilerek Kâbe'nin duvarına asıldığı için bu ismi alan kasideler yedi veya on tanedir. Bazı şiirlerin muallakât listesine girip girmediği konusunda şüpheler bulunmakla birlikte İmruülkays'ın kasidesi bütün tasniflerde bu kasideler arasında önemli bir yere sahiptir (Tülücü, 1986, s. 253). Bu kaside bağımsız olarak veya muallakâtteki diğer kasidelerle birlikte defalarca şerh edilmiş, Türkçe dâhil olmak üzere pek çok dile çevrilmiştir. Kasidenin Osmanlı döneminde yapılan Türkçe çevirileri arasında bu makalede konu edilecek olan Abdullah Hasîb'in şerh ve tercümesinin yanında, Hersekli Mehmed Kâmil'in *Terceme-i Mu'allakât-ı Seb'a*'sındaki çevirisi bulunmaktadır.³ Ayrıca XVIII. yüzyılda kaleme alınmış, müellifi belli olmayan Türkçe bir şerhi bulunmaktadır (Yazar, 2011, s. 537-8)⁴ Şemseddin Sâmî'nin de Muallakât'ı tercüme ettiği bilinmektedir. Ancak bu tercüme günümüze ulaşmamıştır (Özgül, 2007, s. 156).

Burada öncelikle tercüme ve şerhin yazarı Abdullah Hasîb'in ardından eleştirinin sahibi Adanalı Hayret'in biyografisi hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra Adanalı Hayret'in tercüme ve şerhe yönelik eleştirileri değerlendirilecektir.

Tercüme ve Şerhin Yazarı Abdullah Hasîb Efendi

Abdullah Hasîb Efendi 1839 yılında Musul'da doğdu. Soyları Hz. Ömer'e dayandığı için Fârûkîzâdeler olarak bilinen ailesi Musul eşrafındandı. Tahsilini memleketinde özel hocalardan yaptı, dinî ilimler alanında uzmanlaştı. Farsça ve Türkçe öğrendi. Rusûmat ve Adliye Nezâreti'nde çeşitli kademelerde hizmet etti. 1878 yılında Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa'nın yanında mühürdarlık vazifesini sürdürdü. Bir

¹ Hayret Efendi'nin söz konusu makaleleri için bkz. Hayret, "Havsul'-ays 'alâ men hevveşe kasidete İmri'i'l-Kays", *İrtikâ*, 13 (9 Haziran 1899), 1/51-54; Hayret, "Havsul'-ays 'alâ men hevveşe kasidete İmri'i'l-Kays (Geçen Nüşamızdan Mâ Ba'd)", *İrtikâ*, 14 (16 Haziran 1899), 1/57-58; Hayret, "Havsul'-ays 'alâ men hevveşe kasidete İmri'i'l-Kays (Geçen Nüşamızdan Mâ Ba'd)", *İrtikâ*, 15 (23 Haziran 1899), 1/62; Hayret, "Havsul'-ays 'alâ men hevveşe kasidete İmri'i'l-Kays (Geçen Nüşamızdan Mâ Ba'd)", *İrtikâ*, 16 (30 Haziran 1899,) 1/65.

² Fârûkî Abdullah Hasib, *İmri'u'l-Kays Kasîde-i Mu'allaka'sının Şerhi*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1316/1899).

³ Cumhuriyet Döneminde Şerafeddin Yaltkaya'nın *Yedi Askı* adlı eserindeki çevirisi, İsmet Zeki Eyüboğlu'nun *Yedi Askı* adlı çevirisi, Sadık Yalsızuçan'ın *Muallakât-ı Seb'a* adlı çevirisi, Kenan Demirayak- Nevzat Yanık ve Nurettin Ceviz'in *Yedi Askı Arap Edebiyatı'ndan Harikalar* adlı çevirileri, Cemal Süreyya'nın *İmru'ulkays Mu'allaka'sı* adlı manzum çevirisi ve Mehmet Hakkı Suçin'in *Yedi Askı Şiirleri* başlıklı çalışması bulunmaktadır.

⁴ Bu şerh Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa 245M2/2 no'da numarada bulunmaktadır.

süre müddeiumumilik görevinde bulundu ve bu sırada Namık Kemal'i sorgulayarak onunla basına yansıyan bazı tartışmalar yaptı. 1886 yılında Maârif Nezâreti Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiyye müfettişliğine tayin edildi. 1897 yılında Encümen-i Teftiş ve Muayene reisliğine getirildi ve bu görevindeyken sansür yönetimi ve kadro konusunda tafsilatlı bir rapor hazırladı. 1902 yılında Encümen reisliğinden alınarak Meclis-i Maârif Azalığı'na tayin edildi. 1909 yılında emekliye sevk edildi. 19 Ocak 1912'de İstanbul'da vefat etti (Güçtekin vd. 2022; Hızlı, 2021).

Abdullah Hasib Efendi bu makaleye konu olan *İmruülkays Kasîde-i Mua'allakasının Şerhi* dışında, İmâm Gazâlî'nin *Misbâhu'n-necâh* adlı eserini tercüme ederek İstanbul'da 1308'de yayımlamıştır. Bunların yayında yayımlamaya imkan bulamadığı her ikisinin de hacimli eserler olduğu aktarılan *er-Riyâzu'l-Hasîbiyye fî akvâli'l-hükemâi'l-İslamiyye* ve *et-Tersî' fî envâ'i'l-bedî'* adlı iki kitabı daha olduğu bilinmektedir (Güçtekin vd. 2022, s. 270).

Eleştiri Makalelerinin Yazarı Adanalı Hoca Hayret Efendi

Adı Mehmed Bahaeddin'dir. Adanalı Hoca Hayret Efendi olarak tanınır. 1848 yılında Adana'da dünyaya geldi. Tahsilini bu şehirde tamamlayarak icazet aldı. Arapça ve Farsçasını ilerletti. İstanbul'a gelerek Süleyman Subaşı Medresesi'nde tahsiline devam etti. Hocalık imtihanını kazanarak Dârulmuallimîn'den diploma aldı. Adana ve Söğüt Rüştiyelerinde görev aldı. Ardından İstanbul'a gitti ve özel hocalık yaptı. 1879'de Mekteb-i Sultânî'de Türk edebiyatı hocalığına tayin edildi. 1881'de kütüphaneler müfettişliği, 1886'da Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Encümeni azalığında bulundu. Bir müddet Dârulfünun'da da ders verdi. 1909 yılında Rodos'a sürgün edildi. Bir yıl sonra İstanbul'a döndü. 1911 yılında emekliye ayrıldı ve 1913'te İstanbul'da vefat etti. Merkez Efendi kabristanında medfundur (Karahan, 1998; Kalyon vd. s. 126-127).

Devrinde daha çok klasik tarzdaki şiirleriyle tanındı. Sözünü sakınmayan, eleştiri ve hicvi seven bir kişi olarak dikkat çekti. *Beyânülhak*, *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşâd* gibi dergilerde makaleleri yayımlandı. Ayrıca yayımlanmış iki kitabı bulunmaktadır. Bunlardan biri mesnevi tarzındaki *Şehrâyîn ve Sihri Beyân* (İstanbul 1302), diğeri daha çok bir mecmua hüviyetini taşıyan ve bir sayısı yayımlanmış olan *Sûk-ı 'Ukâz*'dır. Vefatından sonra şiirleri *Eş'âr-i Hayret* adıyla bir araya getirilmiş fakat neşredilmemiştir (Karahan, 1998).

İnal'a göre (İnal, 2000, 2/280) Adanalı Hayret Efendi Arapça ve edebiyat konusundaki vukufiyetiyle tanınmış bir kişidir. Eleştirilerini açıkça ifade etmekten geri durmadığı ve bunu iğneleyici ve alaycı bir üslupla yaptığı ancak kendisi hakkında yapılan eleştirilere pek tahammül edemediği söylenmiştir (Kalyon vd., 2015, s. 127). Hayret Efendi, döneminin meşhur hiciv yazarları arasında sayılır (Apaydın 2007, s. 325).

Eleştiriyeye Konu Olan Eser: İmruülkays Kaside-i Mu'allakası'nın Şerhi

Adanalı Hayret Efendi'nin eleştirilerine hedef olan eser, Abdullah Hasib'in 1316 (1898-9) yılında İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılan *İmruülkays Kaside-i Mu'allakası'nın Şerhi* adlı kitabıdır.⁵ Yedi sayfalık bir giriş ile başlayan kitap toplamda yüz yirmi üç sayfadır. Eserde kasidenin beyitleri numaralandırılarak verilmiş, alt kısmına "Mefhûm-i beyit" başlığı altında tercümesi yapılmış ve ardından şerhi derç edilmiştir. Beyitlerdeki kelimeler ile ilgili ilave bilgiler dipnotlarda sunulmuştur. Tercüme edilen kasidede toplam yetmiş sekiz beyit bulunmaktadır.

Abdullah Hasib Efendi giriş yazısında eserini yazdığı dönemde tercüme edilen kitapların sayısında büyük bir artış görüldüğünü ifade ettikten sonra bunların yüzde yetmişinin Batı kaynaklı olduğundan esefle bahseder. Ardından "Hikmet müminin yitiğidir. Nerede bulursa onu alır." hadisini naklederek Batı irfanından yapılan çevirilerden de istifade edildiğini belirtir. Avrupalılar da aslında doğunun eserlerini dikkatle incelemekte ve onlardan istifa etmektedirler. Öyleyse bizim de kendi edebiyatımızdaki ürünleri görmezden gelerek sadece Batı'nın ürünlerine yönelmemiz doğru değildir. Doğunun gizli hazineleri dediği eserler büyük bir ihmal ile karşı karşıyadır ve kendilerini neşir ve tercüme edecek kimseleri beklemektedir. Bu büyük ihmale karşın Batı edebiyatından nakledilen eserler ise herhangi bir kıymete sahip olup olmadığı düşünülmeden okuyucular ve edebiyatçılar tarafından ilgi görmektedir. Hasib Efendi kendi ifadesiyle Arap edebiyatının ilk örneklerinden ve şaheserlerinden sayılan İmruülkays'ın *Muallaka'sına* yazdığı tercümeyi doğu edebiyatına ilgi çekmek amacıyla kaleme almıştır (Abdullah Hasib, 1899, s. 4-6). Abdullah Hasib'in mesailerinin çoğunu Batı edebiyatından uygunsuz eserleri nakil ve tercümeyle adayan "yeni edebiyatçılar" a karşı eleştirilerini Encümen-i Teftiş ve Muayene hakkında yazdığı raporunda görmek mümkündür (Hızlı, 2001, s. 505).

Yazarın kitabının başlığında "tercüme" kelimesini kullanmayıp "şerh" kelimesi ile yetinmesi onun Osmanlı kültüründe "tefsir ve beyan" ekseninde anlaşılan tercüme anlayışına bağlı olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir (Demircioğlu, 2003, s. 17). Bu kültürde çeviriye dayalı çok çeşitli metin üretme pratikleri ortaya çıkmıştır. Bunların "görece belirlenmiş modern kavramlarla" özgün (telif) veya çeviri (tercüme) olarak değerlendirilmesi pek doğru sayılmamalıdır. Çünkü bu eserlerin telif veya çeviri olmasındaki sınırı tayin etmek oldukça güçtür (Demircioğlu, 2016, s. 138-9). Osmanlı'da kullanılan telif ve tercüme kavramlarının bugün farklı anlamlar taşıdığına dikkat çeken Pakler, tercümenin günümüzde taşıdığı motamot çevirinin yanı sıra gelenekte kaynak metnin aslına sadık kalmakla birlikte mütercim tarafından bazı

⁵ Bu eser üzerine 2021 yılında Hasibe Ergin (2021) tarafından bir yüksek lisans tezi yapılmış, eser aynı yıl Zehra Gözütok Tamdoğan tarafından da neşredilmiştir. Her iki çalışmada da eserle ilgili Adanalı Hayret'in kaleme aldığı eleştiri makalelerine herhangi bir atıf bulunmamaktadır.

ekleme ya da çıkarmalar yapılmak suretiyle yeniden yazımını da ifade eden bir kavram olduğuna vurgu yapar (2014: 42). Telif kavramının ise çoğu zaman mutlak bir orijinalite şeklinde anlaşılmadığını, kaynak metinlerin hem dil hem de muhteva olarak “yepyeni bir ses ve bağlam” içinde “dönüştürüldüğünü” ifade eder (2014: 52-53).

Hasib Efendi, kaside üzerine sadece Zevzenî'nin (ö. 486/1093) ve ismini vermediği başka bir müellifin muhtasar bir şerhinin elde bulunduğunu söyler. Ona göre bunlar da eserin üslubuna dair önemli bilgiler vermeyen beyitlerin i'râbını ele alan kaynaklardır ve bu alandaki boşluğu dolduran bir çalışma bulunmamaktadır. Yazar eseri çok sade bir üslupla veya mübalağalı ve fazlasıyla sanatlı bir tarzda değil dengeli bir yol takip ederek yazdığını böylece hem anlaşılır hem de sanatlı bir eser meydana getirdiğini söyler. Anlaşılmayacak kelimeleri lügat kitabına ihtiyaç bırakmayacak şekilde dipnotlarda açıklamayı tercih ettiğini ifade eder (Abdullah Hasib, 1899, s. 6-8).

Abdullah Hasib eserinde beyitleri harekelemekle yetinmiş, lüzum görmedikçe şerhte i'râb bahislerine girmemiştir. Genel olarak beytin manasını vermiş şerhlerden aldığı bağlam bilgisini çevirisini genişletmek için kullanmıştır. Kimi zaman sözlerine delil olarak “misâl-i şer'î” ara başlığı altında âyetlere, “misâl-i edebî” ara başlığı ile şiirlere yer vermiştir (s. 13). Kelime açıklamaları yaptığı dipnotlarda da çeşitli beyit örnekleri verdiğini görmek mümkündür (s. 19). “Tedkikât” başlığı altında şiirde tenkit edilen bazı hususlara temas ettiği ve bu konudaki farklı görüşleri değerlendirdiği olmuştur. Bunun örneklerinden biri kasidenin ilk beytinde “kalıntılarda ağlama” konusundaki görüşlere dair verdiği izahattır (s. 14-15). “İntikâd” ara başlığı altında muallaka ile ilgili bazı eleştiri noktalarına işaret etmiştir. Bu konulardan birisi belagat eserlerinde tenâfûr-i hurûfa misal olarak getirilen (مُسْتَشْرِزَات) “müsteşzirât” kelimesi ile ilgili eleştiriler konusundaki açıklamasıdır (s. 73-76). Yazar şairin üslubuyla ilgili değerlendirmelerde bulunmayı ihmal etmez. Mesela sevgilinin güzel vasıflarını sayan şairin bu konuda sınırı aştığı söylenemeyeceğini, hatta onu az bile methettiğini söylemiştir (59-63). Beyitler arasındaki bağlantılara temas etmiş ve bazen bu konuda geniş sayılabilecek değerlendirmelerde bulunmuştur. Kasidenin kırk ikinci beytinin öncesi ve sonrası ile bağlantısı konusunda “tedkik” başlığı altında verdiği açıklamalar buna örnek gösterilebilir (s. 73-76).

Abdullah Hasib kasidenin içerdiği mazmunlardan bazılarını incelemiş ve Arap edebiyatında bu mazmunların nasıl ele alındığını örnekleriyle anlatmıştır. “Gece”, “Ah u figân” gibi konulardaki açıklamaları buna örnek verilebilir (s. 76-77).

Adanalı Hayret Efendi'nin Abdullah Hasib'e Eleştirileri

Adanalı Hayret Efendi, Abdullah Hasib'in bahis konusu eserinin yayımlandığı yıl *İrtikâ* gazetesinde onunla ilgili oldukça iğneleyici bir üslupla ağır ithamlar içeren makalesini dört sayıda tefrika ederek neşretmiştir. Kanaatimizce Hayret Efendi'nin bu eleştirisini yapmasında Abdullah Hasib ile arasında kişisel gerginlik etkili olmuştur.

Abdullah Hasib'in Encümen-i Teftiş ve Muayene başkanlığına getirildiği dönemde yapılan tensikat sonucu Hayret Efendi, encümendeki işine son verilenler arasındadır (Hızlı, 2021, s. 507).

Hayret Efendi makale serisine pek bilinmeyen kelimelerden oluşan “*Havsü'l-‘ays ‘alâ men hevveşe kasîdete İmri’i'l-Kays*” şeklinde Arapça bir başlık vermiştir. İçerdiği arkaik kelimeler, secili kullanımı ve iğneleyici anlamıyla oldukça ilgi çekici olan başlık “İmruülkays’ın kasidesini karmakarışık yapan kişi üzerine deve menisini salma” şeklinde çevrilebilir.⁶ Yazar böyle bir başlık seçerek hem eleştirdiği kişiyi bir kasideyi karmaşıktırmakla itham etmekte hem de onu zelil ve rezil bir duruma düşüreceğini en başta okuyuculara bildirmektedir. Makalenin içeriğinde de yazar bu sert ve alaycı tavrını sürdürmüştür.

“*Emsile’ye de vukufu yok imiş!*”, “Nasil mefhûm-i beyt! Vay gidi mefhûm-i beyt vay!” gibi iğneleyici eleştirileri, “Bu ne kadar perişan söz!... Nasil lakırdı?” gibi ağır ithamları sıkça görmek mümkündür (Adanalı Hayret, 1899a, s. 51). Abdullah Hasib’in bir beyit tercümesini verdikten sonra “Yok deve! İntikâd edilecek bir hale gelmek için de bir hayli söz söylemek lazım geliyor.” demektedir. “Tercüme-i hal varakasındaki “eser hanesini” doldurmak için şey’-i mezkûrı yazıp neşr etmiş denilirse o halde okusun öğrensın ondan sonra yazsın. Mezkûr eser hânesini böyle şey-i mezkûr ile doldurmaktan hâne-i mezkûrun boş kalması hakkında daha hayırlı” diyerek yazarı kıyasıya eleştirir (1899a, s. 53). Buna benzer sözlerinden biri “Vaktiyle Ka’be-i Muazzama’ya talik edilmek gibi bir tahsîn ve ihtirâma mazhar olan bir kasidenin başına gelen şu hale bak” şeklindedir (1899a, s. 54). “Lâ Bârekallah fihi ve lâ mahsûlihi” [Allah ona da yazdığı şeye de bereket vermesin] diyerek beddua dahi etmiş, yazarı cehalet ile itham ettikten sonra “Allahümme inni euzü bike mine'l-cehl” [Allah’ım! Cehaletten sana sığınırım!] diye dua etmiştir (1899b, s. 57). Hayret Efendi, cehlin aslında basit ve mürekkebe diye iki mertebesinin bilindiğini, ancak bu kadar yanlış gördükten sonra mürekkebden daha da aşağı bir derece olan cehl-i muka’ab’ın varlığından bahsedebileceğini söyler (1899d, s. 62).

Yukarıda anlattığımız sert eleştiri üslubunu Kemalpaşazade Said Bey, Mehmed Hâlid Bey ve Fatin İhsan Bey’in tercüme eleştirileri üzerinden yürüttükleri tartışmalarda görmek de mümkündür (Semercioğlu, 2010, s. 37).

⁶ Mütercim Âsım Efendi ‘Ays kelimesini “Buğurun menisine denir. ماء الفحل ma’-nâsına. Bunu semm-i kâtildir derler” şeklinde açıklarken; Vankulu Lügati’nde ise kelimeye “erkek suyu, meni ma’-nâsına anlamını verir. Tehviş kelimesini “Bir nesneyi karış muruş eylemek” şeklinde karşılık verilmiştir. (Mütercim Âsım Efendi, el-Okyanûsu’l-Basît fi Tercemeti’l-Kamûsu’l-Muhît; Vankulu Mehmed Efendi, Vankulu Lügati, Yazma Eserler Kurumu, Erişim tarihi: 10.10.2022, <http://www.kamus.yek.gov.tr/>)

Hoca Hayret Efendi'nin Abdullah Hasib'e yönelttiği eleştirileri aşağıdaki başlıklar altında özetlemek mümkündür:

a. Bilgi Yanlışları ve Eksiklikleri

Hayret Efendi'nin Abdullah Hasib'e yönelttiği eleştirilerinin en önemlileri bilgi yanlışları ve eksiklikleridir. Hayret Efendi makalesinde şerhte bulunan yanlışların tamamına değil sadece bazılarını temas etmekle yetineceğini belirtir (1899a, s. 51). Bunlardan biri şöyledir: Abdullah Hasib (1899, s. 6) "Bu kaside-i feridenin şöhret-i şâi'asıyla beraber lisân-ı Arabî üze yalnız Zevzenî - ve diğer biri şerh etmişler" der. Hayret Efendi ise bu bilginin doğruyu yansıtmadığını sadece İstanbul kütüphanelerinde Ebû Cafer en-Nehhâs (ö. 338/950) şerhi başta olmak üzere *Mu'allakât*'in ondan fazla farklı şerhinin, bunun yanında Sükkerî'nin (ö. 275/888) *İmruülkays Divanı* üzerine şerhinin bulunabileceğine dikkat çeker. Ona göre müellifin kitabına böyle fahiş bir hata ile başlaması eserindeki yanlışlar serisinin güzel bir başlangıcı olarak berâ't-i istihlâl sanatının farklı bir görüntüsü sayılabilir (Adanalı Hayret, 1899a, s. 53). Gerçekten de *Mu'allakât* üzerine pek çok şerh yazılmıştır. Zamanımıza ulaşanlar arasında Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), Ebû Ca'fer en-Nehhâs, Kemalüddin el-Enbârî (ö. 577/1181), Zevzenî, Hatîb et-Tebrîzî (ö. 502/1109), Ali es-Safîpûrî, Feyz el-Kureşî gibi yazarlar bulunmaktadır (Tülücü 1986, s. 8-10).

Hayret Efendi sadece ilk beytin tercüme ve şerhinde Abdullah Hasib'in yirmi hataya düştüğüne hataları tek tek sıralayarak işaret eder. İkinci beyitte geçen (شمال) kelimesine dair açıklamalarıyla ilgili on hata tespit ettiğini söyler (Adanalı Hayret, 1899a, s. 53). Yanlışların tamamına değil sadece bazılarını işaret edeceğini şu cümlelerle ifade eder:

"Eğer sahifeler böyle taranacak ve çıkan hatî'ât birbiri üstüne yığılacak olursa dağlar gibi yığınlar peyda edeceği muhakkak olup buna ise vaktimiz müsâid olmadığı gibi gönlümüz dahi böyle şeylerle iştiğâle yer vermediğinden mezkûr taramak usulünden sarf-ı nazar ederek şöyle çalıp alma suretiyle birer miktar numune irâesiyle iktifâ edeceğiz." (Adanalı Hayret, 1899a, s. 53).

Yazarın (تَسَامَةٌ) kelimesini "âheste ve nazikâne gülücü" olarak açıklamasını kelimenin kalıbı ile uyusmadığını söyleyerek eleştirir. Çünkü kelime mübalağa kalıbındadır ve "çokça tebessüm eden" anlamına gelir. "Âheste" karşılığı kelimenin kalıbının taşıdığı anlama uymamaktadır (Adanalı Hayret, 1899a, s. 51; Abdullah Hasib, 1899, s. 40). Mütercim Âsım Efendi bu kelime için "ekseri tebessüm üzere olan..." karşılığını verirken, Vankulu lügatinde "tebessümü çok olan kimse" şeklinde açıklanmaktadır (Mütercim Âsım, el-Okyânusu'l-Basît, YEK; Vankulu Mehmed, Vankulu Lügati, YEK).

Abdullah Hasib, kasidenin birinci beytindeki (قفا) kelimesi hakkındaki birinci vecih olarak şairin "tecrîd tarikiyle kendi nefesine" hitap ettiğini ifade etmektedir (Abdullah Hasib, 1899, s. 12-13). Hoca Hayret Efendi ise edebiyat erbabının böyle bir

tevcihlerinin bulunmadığını söyler. Ona göre bu tabirin açıklamasıyla ilgili dört görüş vardır:

- (i) Fiilin tesniye olması fakat tek kişiye hitap ederken onu iki kişi kabul edip fiilin tesniye yapılmasıdır. Arap dilinde bir kişiye ikil sıygısıyla emir verildiği vâkidir.
- (ii) Hitabın gerçekten değil, görünüşte tesniye olmasıdır. Yani şair iki defa (قِفْ قِفْ) diyeceğine (قفا) demiştir.
- (iii) Muhatabın gerçekten iki kişi olmasıdır.
- (iv) (قفا) ifadesinin sonundaki elif harfinin tesniye elifi değil, nun-ı te'kîd-i hafifeden dönüştürülen bir harf kabul edilmesidir.

Adanalı Hayret'e göre Abdullah Hasîb'in birinci tevcih olarak aktardığı "hitabın şairin kendi nefesine olması" eserlerde dile getirilmemiş olan bir görüştür. Ayrıca böyle bir makamda şairin kendisine hitap etmesi de uygun değildir (Adanalı Hayret, 1899a, s. 52). Abdullah Hasîb "İkincisi cemi suretiyle diğerine olarak hitâb me'a'l-isneyn kâidesine mutabıktır" diyerek ikinci görüşü vermiştir. Hoca Hayret Efendi'ye göre bu ifadedeki "cemi suretiyle" ve "hitâb me'a'l-isneyn kaidesi" ibareleri Abdullah Hasîb'in Zevzenî şerhini yanlış anlamasından kaynaklanmıştır. Zevzenî'deki ifade (خِطَابُ الْوَاحِدِ) (خِطَابُ الْإِثْنَيْنِ) şeklindedir (Zevzenî, 1997, s. 63) ve bu ifade "vâhîde isneyn hitabıyla hitab etmiş" anlamına gelir. Abdullah Hasîb'in kullandığı "hitâb me'a'l-isneyn" anlamsız bir ifadedir. Ayrıca burada herhangi bir "kaide" yoktur. Kâide "mevzuu gayr-ı mahsûr kazıyye-i külliyye" yani "konusu sınırlı olmayan genel bir önerme" diye tarif edilir. Sadece bazı kabîlelerin kullanımında nadiren vuku bulan böyle bir ifadeye kaide demek uygun değildir. "Hitâb me'a'l-isneyn" ifadesi şairle birlikte hitap eden insanlar olduğu intibahını verir. Halbuki burada hitap eden değil hitap olunan kimseler kastedilir (Adanalı Hayret, 1899a, s. 52). Bu noktada Hoca Hayret Efendi tarafından eleştirilen başka bir husus Abdullah Hasîb'in قفا kelimesinin elifiyle ilgili olarak "Elif harfini lafzının tekrarına emâre ve delâlet suretiyle zikr eylemiştir." şeklindeki açıklamasıdır. Bu ifade Zevzenî şerhinde geçen (وَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ الْمُرَادُ قِفْ قِفْ فَالْحَقُّ الْأَلْفُ أَمَارَةً دَالَّةً عَلَى تَكَرُّرِ اللَّفْظِ) ibaresinden çıkarılmıştır. Ancak buradaki أَمَارَةً دَالَّةً ifadesini emâre ve delâlet şeklinde çevirmek bir tahriftir (Adanalı Hayret, 1899a, s. 52; ayrıca bkz. Zevzenî, 1997 s. 63; Abdullah Hasîb, 1899, s. 12-13). Yine dördüncü veçhi açıklarken "diğer kavle nazaran قف demek isteyip ancak vasl halinde nun elif e ve vakf halinde elif nun'a kalb olunur." şeklindeki açıklamaya şairin قف değil قفن demek istediğini söyleyerek itiraz eder. Ayrıca "vasl halinde nun elif e kalbolmaz, bilakis vakf halinde kalb olur der. Ayrıca "Vakf halinde elif nun'a kalb olunur." ifadesini "Vakf halinde elif nun'a değil nun elife kalb olunur" diyerek tashih eder. Hayret Efendi'ye göre bütün bu yanlışlar, yazarın Zevzenî şerhini doğru anlayamamasından kaynaklanmaktadır (Adanalı Hayret, 1899a, s. 52).

Hayret Efendi'nin tespit ettiği bir diğer yanlış şudur: Müellif

لَكَ الْوَيْلَاتُ إِنَّكَ مُرْجَلِي

mısraında مَرْجَلِ ifadesini şerh ederken تَرْجَلِ fiilinin tefa“ul babından olduğunu söyleyerek buna dair manalar vermekte ve “(تَرْجَلِ), (تَفَعَلَ) vezninde hâtûn bazı evzâında erkeksi olmak manasınadır, piyade olmak, ipsiz vasitasız kuyuya inmek” demektedir. Halbuki bu kelime if'âl babından ism-i fâildir (Adanalı Hayret, 1899d, s. 65; Abdullah Hasib, 1899, s. 27). Hayret Efendi'ye göre metindeki fahiş tercüme hatalarından biri de bu fiil ile ilgilidir. Bu mısraın çevirisinde Abdullah Hasib “Erkekler yanına girer gibi benim yanıma dühûle mücâseret almak beni erkek nazarıyla manzûr veyahut beni ipsiz vasitasız bir kuyuya inmek tehlikesi derecesine ihtiyâr-i ahtâra mecbur itmek...” şeklindedir. Halbuki bunun çevirisi “Allah belanı versin sen beni yayan koyacaksın” olmalıdır (Adanalı Hayret, 1899d, s. 65; Abdullah Hasib, 1899, s. 28).

b. Gereksiz Bilgilere Yer Verilmesi

Şerhe yöneltilen bir diğer eleştiri yazarın kapalı ifadeler kullanıp bunları açıklamak için sayfa altını dipnotlarla doldurması, Hayret Efendi'nin ifadesiyle “kasideyi şerh edecek yerde kendi sözünü” şerh etmekle meşgul olmasıdır (Adanalı Hayret, 1899a, s. 51). Hâlbuki yazar kitabının girişinde kendisinin lügat kitaplarına muhtaç bırakmayacak seviyede bir dil kullanacağını söylemiştir (Abdullah Hasib, 1899, s. 10) ve dolayısıyla bu noktada kendisi ile çelişkiye düşmüştür. Hayret Efendi bu dipnotlarda gereksiz anlatımların ve yanlış kullanımların olduğuna işaret eder. Mesela azrâ kelimesi için verilen “Zî-rûh olan bâkir kız” ifadesine “Maşallah! Maşallah!” tepkisini verir. Bu durum açıklamadaki “Zî-rûh [canlı] olan” şeklindeki lüzumsuz kayda gösterdiği bir şaşkınlık ve tepki olsa gerektir (Adanalı Hayret, 1899a, s. 51; Abdullah Hasib, 1899, s. 22).

Dipnotlarda kelimelere verilen karşılıklar ile beytin çevirisi yapılırken verilen karşılıkların birbirine uymadığı yerlerin bulunduğu işaret eder. Mesela (عَدَارَى) kelimesi dipnotta “Zî-ruh olan bâkir kız” şeklinde açıklanırken bu kelimenin geçtiği beyit “Ümmü'l-Huveyrîs ve komşusu Ümmü'r-Rebâb ve diğer hatunlar” diye çevrilmiştir. Hatun ile bakire kızın aynı olmadığı belagat erbabının malumudur (Adanalı Hayret, 1899a, s. 51; Abdullah Hasib, 1899, s. 22).

Şarihin “duhûl” kelimesini bir dipnotta “girmek” diye açıklaması gereksizdir. Bu kelimenin anlamını bilmeyen yoktur (Adanalı Hayret, 1899d, s. 65). Şerhte buna benzer başka örnekler bulmak da mümkündür. Mesela açıklamaya gerek olmayan yazar “hurûc” kelimesini “bir mekândan dışarıya çıkmak”, “meşy” kelimesini “ayak ile yürümek” şeklinde açıklamıştır (Abdullah Hasib, 1899, s. 47).

c. Metinde Çelişkiler Bulunması

Hayret Efendi'nin eleştirdiği noktalardan biri de metindeki çelişkilerdir. Mesela mütercim “menzil” kelimesini bir yerde “âsârı münhedim olmayan müstahkem bina” diye başka bir yerde “hâk ile yeksan bî-nâm ve nişân mahal” şeklinde açıklamıştır. Hayret Efendi'ye göre böyle bir açıklama çelişkilidir. Çünkü bir şeyin hem yerinde durması hem de izi ve alameti kalmaması aynı anda mümkün olamaz (Adanalı Hayret, 1899a, s. 52; Abdullah Hasib, 1899, s. 18).

Başka bir çelişki beyitte geçen “Dâratü Cülcül” için dipnotta “göl” dedikten sonra tercümede “nehir” demesidir. Ayrıca aynı ifadenin çevirisindeki “sath-ı arzda yılankavi bir mecerre cer itmiş” ifadesi metinden asla anlaşılamayacak bir fazlalıktır (Adanalı Hayret, 1899b, 57; Abdullah Hasib, 1899, s. 21-22).

d. Terimlerin yerli yerinde kullanılmaması

Hayret Efendi, Abdullah Hasib'i istilahları düzgün kullanmamasından dolayı da eleştirir. Mesela “Şimâlin altı ismi vardır.” ifadesini eleştirerek “Şimâlin altı ismi var denmez bu kelimedede altı lügat var denir.” der ve “İstilâhât-ı ilmiyenin muhâfazası hukuk-i umûmiyyedendir. Böyle tağyîr ve tahrifi kat'â câiz olamaz.” diyerek terimlerin kullanıma özen gösterilmesi gerektiğine işaret eder (Adanalı Hayret, 1899a, s. 53).

e. Bağlantının Kurulamaması ve İfade Bozuklukları

Hayret Efendi'nin eleştiri noktası olarak dile getirdiği noktalardan adem-i irtibât (bağlantısızlık) ve teşevvüş-i ibâre (ifade bozuklukları) dikkat çekicidir (Adanalı Hayret, 1899a, s. 53).

يَوْمَ عَقَرْتُ لِلْعَذَارَى مَطِيَّتِي * فَيَا عَجَبًا مِنْ كُورِهَا الْمُتَحَمَّلِ

beytinin meali olarak “Ma’sûka-i memşûkası olan Uneyze nâm-ı diğer Fâtuma’dan başka Ümmü’l-Huveyris ve komşusu Ümmü’r-Rebâb ve diğer hatunlara çektiği ziyafetden sonra Uneyze ile me ‘an bindiğinden hevdecinin vüs‘atine ve onu yüklenip giden devenin tahammülüne şaşır taaccüb ediyor.” şeklinde vermiştir. Hayret Efendi’ye göre beyitte Ümmü’l-Huveyris ve Ümmü’r-Rebâb’ın zikri geçmemektedir. Ayrıca deveye Uneyze ile birlikte bindiğine dair bir bilgi de bulunmamaktadır. Hevdecin geniş olduğuna hatta hevdecin kendisine dahi temas edilmemektedir. Develerin tahammülkar olduğundan bahsetmektedir. Bu kelimeyi ism-i fâil olarak anlamıştır. Ancak şerhlerde develerin yüklü olduğu anlatılmıştır. Dolayısıyla burada kastedilen ism-i mefuldür (Adanalı Hayret, 1899a, s. 53; Abdullah Hasib, 1899, s. 21-22).

أَلَا رَبِّ يَوْمَ كَانَ مِنْهُنَّ صَالِحٌ * وَلَا سَيِّمَا يَوْمَ بَدَارَةِ جُلُجُلِ

beytiyle ilgili olarak Abdullah Hasib “(رُبِّ)nin me‘ânisi çoktur. Mahallerinde mezkûrdur. Bunda teksir için îrâd olunmuştur.” der (Abdullah Hasib, 1899, s. 21).

Hayret Efendi bu edatın sadece iki anlamı olduğunu ve ikiye çok denilemeyeceğini ifade eder. Bir şeye çok denilmesi için en azından onu geçmelidir. Yazarın burada rubbenin çok anlamı olduğunu söyleyip tercüme kısmında “daha nadir olarak” şeklinde Türkçeleştirmesi çelişkili bir durumdur (Adanalı Hayret, 1899b, 57).

فَظَلَّ الْعَذَارَى يَزْتَمِينَ بَلْحَمِهَا * وَشَحْمَ كَهْدَابِ الدِّمَاسِ الْمَقْتَلِ

beytinin açıklamasında bu ifadedeki ظل'nin صار manasına geldiğini ve “bir işi sabahdan akşama yapmak” demek olduğuna işaret eder (Abdullah Hasib, 1899, s. 25). Hayret Efendi'ye göre صار'nın böyle bir anlamı yoktur. Bu bilgi yanlıştır. Mütercimim “Sabahdan akşama kadar midelerine atışdırmakla meşgul bulundular.” şeklindeki ifadesi de saçmadır. “Sabahdan akşama kadar atıştırmak nasıl mümkün olur? Deve bile sabahdan akşama kadar yemeğe devam edemez.” der. Yazarın düştüğü hatalardan bir diğeri طفق için “leylen ve nehâran bir işe muttasılan çalışdı” anlamını vermesidir. طفق ef'âl-i şurûdandır ve başlama ifade eder (Adanalı Hayret, 1899b, 57). Bu beytin şerhinde görülen fahiş hatalardan birisi “Bükülmemiş işlenmemiş ham ipek gibi lahm” şeklindeki ifadedir. Halbuki bu beyitte şair “Bükülmüş ipek saçağı gibi şahm” demektedir (Adanalı Hayret, 1899c, 62).

Makalenin sonunda Hayret Efendi, yazar Abdullah Hasib için bir karne düzenlemiş ve sarf, nahiv, beyan, meani, mantık, eda, tecvit gibi alanlardaki hatalarını tekrar ederek her birinden en düşük puanı vermiştir. Eleştiri makalelerini yayınlamasından sonra risalenin yazarı Abdullah Hasib'i şifahen savunan kimselerin bulunduğunu ancak bu çabaların onu kurtarmaya yetmeyeceğini söylemektedir. Ayrıca yazarın eseri tab ettirmesinde kendisine yardımcı olan kişi ile münakaşa halinde olduğuna işaret etmektedir (1899d, s. 65).

Sonuç

Yukarıda tafsilatlı bir şekilde anlatıldığı üzere Abdullah Hasib'in İmrüülkays'ın meşhur Muallaka'sı üzerine yazdığı tercüme ve şerhi, yayımlandığı yıl Adanalı Hayret Efendi'nin iğneleyici ve alaycı bir üslupla kaleme aldığı eleştirilerine konu olmuştur. Eleştiriler sadece çeviriye değil, şerh ve dipnotlar da dahil olmak üzere eserin tamamına yöneltilmiştir. Bilgi yanlışlıkları ve eksiklikleri, gereksiz bilgilere yer verilmesi, metnin çelişkiler barındırması, terimlerin kullanımında özensiz davranılması, metindeki bağlantı kopuklukları ve anlatım bozuklukları eleştirilerin ana odaklarını oluşturmaktadır. Ana metinde yer almayan bağlam bilgilerin uzun uzadıya çeviriye yansıtılması da eleştirilen bir diğer noktadır. Yazar eleştirilerini metinden örnekler vererek açıkça ortaya koymuştur. Söz konusu eleştiriler incelendiğinde bunların büyük oranda yerinde ve haklı olduğu söylenebilir. Eserin basımından hemen sonra *İrtikâ* adlı mecmuada dört sayı olarak kamuoyuna sunulan bu ağır eleştirilerde Abdullah Hasib'in tercüme ve şerhinin olumlu yönlerine dair hiç değinilmemiş, oldukça ağır ve iğneleyici ifadeler kullanılmıştır. Kanaatimizce bunda

Abdullah Hasib'in Encümen-i Teftiş ve Muayene reisliğine getirildikten sonra, şikâyet ve raporlar neticesinde Adanalı Hayret Efendi'nin bu komisyondan tasfiye edilmesi sonucu iki yazar arasındaki yaşanan sürtüşmenin etkisi olmuştur denilebilir.

Etik Kurul İzni Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- Adanalı Hayret, (1889d) "Havsul-'ays 'alâ men hevveşe kasîdete İmri'i'l-Kays (Geçen Nüşhamızdan Mâ Ba'd)", *İrtikâ*, 16 (30 Haziran 1899) , 1/65.
- Adanalı Hayret. (1889a). "Havsul-'ays 'alâ men hevveşe kasîdete İmri'i'l-Kays", *İrtikâ*, 13 (9 Haziran 1899), 1/51-54
- Adanalı Hayret. (1889b). "Havsul-'ays 'alâ men hevveşe kasîdete İmri'i'l-Kays (Geçen Nüşhamızdan Mâ Ba'd)", *İrtikâ*, 14 (16 Haziran 1889), 1/57-58.
- Adanalı Hayret. (1889c) "Havsul-'ays 'alâ men hevveşe kasîdete İmri'i'l-Kays (Geçen Nüşhamızdan Mâ Ba'd)" , *İrtikâ*, 15 (23 Haziran 1899), 1/62.
- Apaydın, Mustafa (2007), "Tanzimattan sonra mizah ve hiciv", Türk edebiyatı tarihi, 3/323-338.
- Benli, A. (2018) "Babanzade Ahmed Naim'in Arap dili ve edebiyatı sahasındaki çalışmaları", Babanzâde Ahmed Naim hayatı eserleri fikirleri, ed. M. Cüneyt Kaya – İsmail Kara. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. 217-229.
- Demircioğlu, C. (2016). Çeviribilimde tarih ve tarihyazımı doğu batı ekseninde bir karşılaştırma. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Demircioğlu, C. (2003). 19. yüzyıl sonu Türk edebiyatında tercüme kavramı. Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları, (27/II), 13-31.
- Ergin, H. (2021), Abdullah Hasib İmruulkays Kasîde-i Muallakasının şerhi (İstanbul 1316) transkripsyon içerik ve metod açısından tahlili,(Tez no:664356) [Yüksek lisans tezi, Trabzon Üniversitesi.] YÖK Tez merke. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Hızlı, K. (2021). Bir kurumu yeniden tasarlamak: Abdullah Hasib Efendi'nin Encüme-i Teftiş ve Muayene hakkındaki gözlemleri. *History Studies*, 13/2, s. 497-507.
- Irmak, M. (2012). Mustafa Sabri Efendi'nin Beyânü'l-Hak Dergisinde Mehmed Zihni ve el-Kavlü'l-Ceyyid adlı eserine yönelttiği tenkitler. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, 151-220.
- İnal, İ. (2000). Son asır Türk şairleri. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2/880.
- Yılmaz, O. (2011). "Bir Münekkit Var Şarihten İçeri" Türk Şerh Edebiyatında "Reddiye" Geleneği ve Sudî-i Bosnevî Örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 108-154.
- Kalyon, A. & Kalyon, F. (2015), "Adanalı Hayret Efendi'nin Şehrâyin ve Sihri-i Beyân İsimli Eseri", Çukurova Araştırmaları Dergisi, I, I, , s. 126-127.
- Karahan, A. (1988), "Adanalı Hayret", TDV İslam Ansiklopedisi, I, 353.
- Tamdoğan, Z.G.(2021). Musullu Abdullah Hasib, İmruülkays Kasîde-i Mu'allakasının şerhi. Samer Yayınları.
- Mütercim Âsım (2013), el-Okyanûsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kamûsü'l-Muhît; Yazma Eserler Kurumu, [Erişim tarihi: 10.10.2022, <http://www.kamus.yek.gov.tr/>]
- Güçtekin, N ve Karşı, İ.(2022) "II. Abdülhamid dönemi maarif bürokratlarından önemli bir sima: Fârûkizâde Abdullah Hasib Efendi", Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 7/1 s. 69-97.

- İnce, M. (2019). “Reddiye”nin Türk Şerh Edebiyatındaki Gelişimi ve İbnü’l-Kemâl’in Mollâ Câmî’ye Reddiyesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* (HÜTAD) , (30) , 127-142.
- Özgül, M. (2007). Tanzimattan cumhuriyete klasik edebiyat çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (5/9), 47-172.
- Paker, S. (2014). “Telif, Türcüme ve Özgünlük Meselesi”. İçinde *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Halleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, Klasik Yayınları. 36-71.
- Semercioğlu, U. (2010). Osmanlı’da ilk şiir çevirileri”. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 28, s. 29-38.
- Tülücü, S. (1986). “Mu ‘allakât, şerh ve baskıları, tercümeleri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 253-266.
- Vankulu M. (2014), Vankulu Lügati, Yazma Eserler Kurumu, [Erişim tarihi: 10.10.2022, <http://www.kamus.yek.gov.tr/>]
- Yazar, S. (2011), Anadolu sahası klasik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği(Tez no: 287832), [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- ez-Zevzenî, H. (1997). Şerhu’l-Mu‘allakâti’s-seb‘î’t-tivâl. thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ‘, (Dımaşk, Dâru’l-Erkam).